

Újraolvasva – hatvan-hatvanöt év múltán

(7) Az erdőntúli veszedelem

Hiába töröm a fejem, nem jut eszembe, miért olvastam el annak idején Hegedüs Géza (1912-1999) történelmi regényét. Hogy mikor, azt pontosan feljegyeztem: 1953. december 26-29. között, tehát karácsony második napján és az azt követő napokban, ami az akkori szokásomtól eltérően meglepően lassú tempó, különösen egy ilyen, mindössze százharminc oldalnyi, számos illusztrációval ellátott könyvecske esetében. Talán nem is igazán érdekelt, az osztálytársaimmal és a barátaimmal sem beszélgettünk róla. Lehet, hogy – már ötödikes lévén – kötelező vagy ajánlott olvasmány volt. Valószínűbb, hogy „*A legjobb barát*” rádiós-pályázat feladatai között szerepelt. Akárhogy is történt, mély nyomokat nem hagyott sem a tudatomban, sem a lelkemben. Noha parasztközött nőtettem fel, az 1437-es, Budai Nagy Antal-féle erdélyi parasztfelkelés szépprózai megjelenítése érzelmileg sem hatott meg. Legfeljebb egy-két kisebb részlete. Erről tanúskodik hajdani olvasónaplóm is, ahol a cselekmény roppant hézagos és felületes leírásán túl csak az alábbi mozzanatot tartottam érdemesnek megemlíteni: a katonának állt jobbágyfiút, Bálintot szakaszával falujába vezénylik a parasztoktól adót behajtani; ott elmegy a tőle eltiltott kedveséhez, Eszterhez, és amikor találkoznak, sírva egymáshoz borulnak. Ilyesmit sokszor láttam, amikor a szabadságra vagy leszerelés után hazajött katonák átölelték feleségüket, menyasszonyukat, netán a szülők által is elfogadott, leendő jegyesüket, tehát tudtam azonosulni a regénybeli jelenet hangulatával.

Hegedüs Géza – aki íróként, publicistaként, költőként, kritikusként, esszéistaként és színházi szakíróként, később a színházművészeti főiskola színháztörténeti tanáráként és televíziós műsorvezetőként is jeleskedett, és hosszú élete folyamán több mint száz könyve jelent meg – már 1946-ban tanulmányt írt Budai Nagy Antalról. A forradalmár személyisége tovább is foglalkoztatta, így négy esztendő múlva papírra vetette *Az erdőntúli veszedelem* című regényét, az első komoly kísérletet a parasztfelkelés művészi és többé-kevésbé hitelességre törekvő megörökítésére. 1950-ben napvilágot is látott az Ifjúsági Könyvkiadó gondozásában, az egyik legismertebb és a gyerekek körében igen kedvelt hazai könyvillusztrátor, Győry Miklós (1905-1995) korhű rajzaival. Ifjúsági, pontosabban gyermekolvasmánynak szánták, és valóban az olvasók e gyakran változó és mindig széles rétegében aratott kétségtelen sikert. A hivatalos elismerés sem maradt el: mindjárt az első alkalommal, 1951-ben József Attila-díjat kapott érte. Aztán újabb és újabb kiadásokban

tették közé, összesen jóval több mint százezer példányban, utoljára – ha igaz, tizenegyedszer – 2003-ban (legalábbis az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa ezt jelzi). A pedagógiai irányítás a hazafias nevelés egyik közvetett eszközének minősítette, ezért hosszú ideig szerepelt az általános iskolai házi olvasmányok listáján. Kisfiúként az 1953-as kiadást forgattam, minden bizonnyal a községi népkönyvtár példányát.

Miután a mű a tíz-tizennégy éves gyerekek számára íródott, a szerző szemléletmódját, ábrázolás-technikáját egyértelműen átutítja a pedagógiai szándék, a viszonylag egyszerű szöveg jól értelmezhető, szemléletes, sok eligazító magyarázat, megjegyzés segíti a megértést. Noha nem vagy alig-alig tudom felidézni akkori emlékeimet, bizonyosra veszem, hogy elég könnyen boldogultam a történettel, jórészt sikerült követnem annak fonalát, vagy ahol nem, kikövetkeztettem az összefüggéseket. Leginkább az erdélyi jobbágyság életéről, nyomasztó terheiről szóló oldalakat értettem meg, hiszen – mint már említettem – a paraszti világ volt az otthonom, a nyomasztó adó- és beszolgáltatási terhekről pedig évek óta hallhattam a zúgolódást. Szerencsére a mi községünket kedvező adottságai (a Tokaj-Hegyalja bortermelő községeibe, kisvárosaiba szállított konyhakerti növények termelése és a fűzfavesszőből font kosarak komoly felvevő piaca) révén viszonylag zökkenőmentesen átsegítették a nehéz éveken, sokat segített a rafinált tanácsitkár, és a helyi születésű párttitkárok sem erőltették az ún. nagypolitika maradéktalan végrehajtását (például az akkor még elhamarkodott kollektivizálást). Azt, hogy – mint a regényben – a módosabb leányt (Esztert) szülei elszakítanák a zsellér legénytől (Bálinttól), vagy éppen fordítva, nyitott szemű gyerek lévén, hamar érzékeltem. Bár nálunk számottevő vagyoni különbségek nem voltak, a legmódosabb paraszt (gyakorlatilag középparaszt) is csak tizenöt-tizenhét katasztrális holdon (mintegy tíz hektáron) gazdálkodott és a földosztás után a fiatal újjgazdáknak is volt a megélhetést (a napszámmal együtt) éppen hogy biztosító két-három holdjuk, az előbbi szülők nem nézték jó szemmel az utóbbiak (vagy máshonnan nézve: a felvégiék az alvégiék) közeledését. Mint ahogy az egykori uradalmi cselédekkel is vontatottan szokott össze a falu népe. Már gyermekként is a regény egyik legrokonszenvesebb szereplőjének véltem Esztert, a markáns vonásokkal megrajzolt huszita parasztlányt, könnyen magam elé képzeltem harcias, elvei és a szerető társa mellett tűzön-vízen át, a csatában is híven kitartó egyéniségét.

Az író feltűnően és alighanem indokolatlanul nagy szerepet tulajdonított a parasztfelkelésben a kolozsvári céhlegényeknek és inasoknak, főleg az akkori céhes ipar krémjét alkotó, mert kreativitást, netán művészi képességet kívánó ötvösöknek. (Közülük került ki az egyik – persze felnagyítottan, sőt itt-ott eszményítetten – pozitív hős, Mester János is.) Az ő sorsuk sem volt teljesen idegen számomra, hiszen a mi falunkban is éltek kisiparosok, a tanoncok mindegyikét és néhány idősebb legényt személyesen, közelről ismertem. Nálunk ötvösműhelyek nem voltak, így az ottani munkáról semmiféle benyomásom nem lehetett. Egyébként meg az ötvenes évek elején már a kézműves mesterek alkalmazotainak a helyzete lényegesen, összehasonlíthatatlanul kedvezőbb volt, mint félezer évvel korábban. Gyerekként aligha gondolkoztam a kolozsvári céhmesterek (köztük Tordai Márton ötvös) és a szebeni városlakók helyén, szerepén. Felnőttként már belátható, hogy ezzel Hegedüs Géza a regény írásakor eluralkodó politikai hangulatnak, a polgárelenéségnek akart megfelelni, még hozzá elég éles formában.

Halvány fogalmam sem volt a huszitizmusról, holott ez a történelem eszmei vezérmotívuma. Annak ellenére, hogy protestánsnak, reformátusnak születtem, kisfiúként nem

értettem, mert nem érthettem a vallásújítás két jelentős áramlata közötti kapcsolatot. Például nem foghattam fel, mert sosem láttam ilyet és nem hallottam ilyenről, a szabad ég alatt kötött esküvő jelképes jelenségét. Azt olvastam – először nyilván Hegedüs Géza művében –, hogy a huszita háborúk részese, tisztje volt Budai Nagy Antal is. A parasztháború hivatott vezetője katonai és politikai téren egyaránt, ám a regénybeli alakja kissé elmosódott, hős, de nem igazi főhős. A szerző inkább Bíró Balázs személyét állítja előtérbe, a jó kedélyű, következetes huszita harcost, akinek fennhangoztatott jelszava: „*Mindig ott kell lenni, ahol ütni lebet az urakat, meg a pénzes polgárokat és a papokat.*”. Előremutató figura Tamás deák, a kiugrott szerzetesből lett huszita pap, aki a Biblia magyarra fordításán munkálkodik, és a parasztfelkelés egyik „ideológusa”. „*Gyűjtötte, táplálta azt a lángot, amely egyszer el fog emészteni minden zsarnokságot és megaláztatást.*” Most (1437-ben) e láng ellobbant, de – néz Kelet felé a harccokat túlélő pap – máshol felgyullad, és „*égni fog, égni mindaddig, amíg valahol a földkerekségen ember megaláztatja embertársát.*” Ezzel a patetikus zárómondatlal fejezi be az író a történetet. Huszita katona volt Bonczhidai Péter köznemes is, akit az erdélyi nagyurak megfosztottak birtokától, de miután a győztes bábolnai csata után és a kolozsmonostori egyezmény nyomán visszakapja azt, szembefordul a parasztok ügyével, az író megbélyegző szavával: áruló lesz.

Az ellenfelek, az erdélyi vajda, a katonai parancsnok alvajda és a püspök megjelenítése, ábrázolása művészileg talán a legsikerültebb. Az író kesernyés, ironikus humora itt érvényesül leginkább. Az elhízott, ravasz Lépes György püspök személyiségére még történelem szakos egyetemi hallgatóként is emlékeztem; amikor a parasztfelkelésről tanultunk, több jellemző jegyet, mozzanatot is fel tudtam idézni róla. Két társa, öccse, Loránd úr, a kíméletlen katona, valamint a bigott, testileg és lelkileg egyformán szikár Csáki vajda a korabeli főnemesség és főpapság tipikus megtestesítői.

A kivétel, az ellenpélda az ekkor már dúsgazdag hadvezér, Hunyadi János. Hegedüs Géza históriájának vége felé ő válik az egyik meghatározó szereplővé, noha a parasztháborún teljesen kívül marad, voltaképpen nem is kapcsolódik szervesen a történehez. A széthúzással, a belső háborúskodással, „a vén cselszövő”, Zsigmond király tehetetlenségével szemben ő a nemzeti egység képviselője, a török (ma már tudjuk: az igazi veszedelem) elleni összefogás, védelem megszervezője, és – anakronisztikus, de az írásmű születésekor időszzerű kifejezéssel – a néphadsereg megteremtője. A regény egyik fiatal és még öntudatlan hőse, a jobbágyszármazású Bálint is Hunyadi seregének lesz a katonája.

Talán nem tévedek nagyot, ha úgy vélem, *Az erdőntúli veszedelem* az igényesebb történelmi bestsellerek közé tartozik. A háborús történeteket általában kedvelő gyerekek a fordulatos, cselekményes, helyenként izgalmas, könnyen érthető, világos és egysíkú jellemrajzokat formáló olvasmányt látták és látják benne. Az osztályharcos szemléletet, mondanivalót pedig vagy nem értették, értik, vagy figyelmen kívül hagyták, hagyják. Innen a napjainkig tartó népszerűség.

Bényei Miklós